

דגמי הוראה ויחידות הוראה

על דגמי ההוראה

אחת מהנחות היסוד של תכנית הלימודים "חינוך לשוני: עברית – שפה, ספרות ותרבות" (תשס"ג) עניינה העיסוק בשפה בבית הספר הן כמטרה והן כאמצעי: כמטרה - החינוך הלשוני עוסק בפיתוח הכשירויות הלשוניות של התלמידים וגם בידע על כשירויות אלה; כאמצעי - כישורי השפה הם תנאי ללמידה בתחומי הדעת השונים והם הולכים ומשתכללים במהלכה (לפי ת"ל, עמ' 10).

על מנת לטפח כישורי שפה ולקדם אותם בבית הספר היסודי ברוח הנחת היסוד הנ"ל, מוצעים כאן דגמים אחדים לתכנון ההוראה. דגמים אלה מציעים למורים כלים לטיפוח קריאה מושכלת של טקסטים מידעיים בתחומי דעת שונים ושל טקסטים סיפוריים. מטרת הדגמים לתמוך בהוראה של אסטרטגיות קריאה שישמשו את התלמידים בעת קריאת טקסטים במקצועות הנלמדים בבית הספר וכן בהקשרים חברתיים שונים. דגמים אלה גם נועדו לקדם את הישגי התלמידים בחינוך לשוני בהתאם לנדרש בארץ ובעולם. השאיפה היא שמורים בתחומי הדעת יישמו את המוצע בדגמים בעת המפגש של תלמידיהם עם הטקסטים הלימודיים הנלמדים בבית הספר.

הנחת יסוד נוספת הכלולה בתכנית הלימודים בחינוך לשוני לבית הספר היסודי היא שהלשון הכתובה אינה נרכשת מאליה, באופן נסיבתי, אלא מצריכה לימוד מפורש ומכוון. מכאן שכל מורי בית הספר, בכל המקצועות, צריכים ללמד באופן שיטתי ומכוון את המבנים הלשוניים, את דפוסי השיח ואת מערכת הכללים של השפה הקשורים לתחום הדעת שהם מלמדים ושבים לידי ביטוי בטקסטים המשמשים אותם להוראה (לפי ת"ל, עמ' 10 ו-17).

הדגמים מציעים את אסטרטגיות הקריאה, את הידע על השיח ועל הלשון הנדרשים מהקוראים להבנת טקסטים סיפוריים וטקסטים מידעיים בתחומי הדעת השונים.

העיגון ההקשרי הוא אחד מעקרונות היסוד של התכנון הבית ספרי (ת"ל, עמ' 98). על פי עיקרון זה מוצע לעגן את העיסוק בטקסטים בעשייה הבית ספרית (למשל, בעת הוראת יחידות תוכן, נושאים ותחומי דעת שונים) וכן בזיקה למטלות ארוכות טווח ולפעילות חברתית. הדגמים כוללים הקשרים אפשריים ומומלצים לעיסוק בטקסטים המוצעים.

אשר לתפקיד המורים, מציינת תכנית הלימודים בחינוך לשוני כי עליהם ליצור מצבים מגוונים של יחסי גומלין בין התלמידים לבין הטקסטים, לזהות סיטואציות המזמנות טיפוח כשירויות לשוניות מסוימות ולטפל בהן באופן נקודתי או מתמשך. במקביל יכולים המורים לתכנן, להציב

מטרות וליצור חלופות דידקטיות לאור הערכת ההתקדמות של התלמידים (לפי ת"ל, ע' 14).
הדגמים המוצעים מאפשרים למורה לתכנן את ההוראה על ידי בחירה של פריטים והתאמתם
לאוכלוסיית התלמידים, למטרות הלימוד, לצרכים שונים ולסגנון ההוראה שלהם עצמם.

רכיבי הדגמים

כל דגם כולל:

- טקסט מידעי וטקסט סיפורי
- מאפייני הטקסט וקישור לתכנית הלימודים בחינוך הלשוני
- הקשרים לימודיים אפשריים לעיסוק בטקסט
- הדגשים דידקטיים
- פעילויות מוצעות
- שאלות לתלמידים ותשובון למורים
- אסטרטגיות נדרשות - המלצות להוראה
- ממדי הבנה, הישגים נדרשים וציוני דרך
- מיפוי השאלות על פי ממדי הבנה

להלן התייחסות מורחבת לרכיבי הדגמים והצעות לשילובם בהוראה:

טקסט מידעי וטקסט סיפורי

הטקסטים המידעיים והסיפוריים מייצגים שני עולמות שיח המשמעותיים לחיי התלמידים בבית הספר ומחוצה לו: "עולם השיח העיוני" ו"עולם השיח של הספרות". הטקסטים המובאים הם מגוונים מבחינת הנושא, תחום הדעת והדרך שבה הם מציגים את המידע, וכן מבחינת המטרות החברתיות שלשמן נכתבו.
רמת הקריאות ואורך הטקסטים תואמים את הנדרש בארץ ובעולם מתלמידי כיתה ד'.
הטקסטים מציבים בפני התלמידים אתגרים הולמים ומעודדים התמודדות עם אתגרים אלו. ניתן לעסוק בטקסטים אלה גם עם תלמידים צעירים או בוגרים יותר על די התאמת התיווך לצורכיהם ולהתפתחותם.

המורים יקבעו מתי וכיצד יילמד הטקסט שסביבו נבנה הדגם כדי שהעיסוק בו יהיה משמעותי ורלוונטי לתלמידים.

מאפייני הטקסט וקישור לתכנית הלימודים בחינוך הלשוני

הצגת מאפייני הטקסט כוללת ציון הסוגות ועולמות השיח שאליהם ניתן לשייך את הטקסט, וכן מאפיינים בולטים ברמת השיח וברמת הלשון. מאפיינים ברמת השיח נוגעים למבנה הטקסט ולדרכי ההיצג שלו. מאפיינים ברמת הלשון מתייחסים לאוצר-המילים, לצורות דקדוקיות ולמבנים התחביריים של הטקסט המסוים. ההפניה לפרקים המתאימים בתכנית הלימודים מאפשרת למורים להרחיב ולהעמיק את למידתם בנושאים הרלוונטיים לעיסוק בכל אחד מהטקסטים.

הקשרים לימודיים אפשריים לעיסוק בטקסט בכיתה

בדגמים מובאות הצעות למגוון הקשרים המתאימים לעיסוק בטקסט בכיתה, לרבות רפלקציה על השפה: נושאים להבהרה, להבנת תהליכים ולהפיכתו של הידע הלשוני והטקסטואלי לידע שיטתי. בהקשרים השונים נבנות פעילויות בחי" הכיתה, בחי" בית הספר ובחי" הקהילה על פי העניין והצרכים. עיגון הטקסט בתחומי-הדעת הרלוונטיים, מאפשר הרחבת הנושא של הטקסט בזיקה לתוכניות הלימודים במקצועות השונים הנלמדים בבית הספר היסודי.

הדגשים דידיקטיים

ההדגשים המוצעים מציינים היבטים ועקרונות דידיקטיים שעל המורים להביא בחשבון במהלך ההוראה, בהתאם לאפיוני הטקסט ולמטרות ההוראה. בחלק זה מובאות השאלות הקשורות להדגשים הדידיקטיים השונים.

פעילויות מוצעות

הפעילויות המוצעות מתייחסות לסוג הטקסט, לתחום התוכן שהטקסט עוסק בו ולהקשרו. הפעילויות מתייחסות לזיקה שבין השפה הדבורה לשפה הכתובה ומטפחות את ארבעת תפקודי הלשון - קריאה, כתיבה, האזנה ודיבור.

שאלות לתלמידים ותשובון למורים

השאלות המוצעות בדגמים הן כלי עזר למורים על מנת לתמוך בתלמידים בתהליך הבניית המשמעויות במהלך הקריאה ובפיתוח אסטרטגיות להבנת הנקרא. השאלות גם נועדו לעודד את האינטראקציה בין המורים והתלמידים סביב האתגרים שהטקסט והשאלות מציבים.

כל דגם כולל מגוון רב של שאלות ברמות קושי שונות, חלקן פתוחות וחלקן סגורות, המאפשרות למורים בחירה לפי הקשרי ההוראה והלמידה השונים. להלן קריטריונים אפשריים לבחירה בשאלות:

- התאמה למטרות הוראה שונות כגון: התמקדות בשאלות העוסקות באחד מממדי הבנה לשם הוראה מפורשת.
- התאמת שאלות למסגרות למידה ולדרכי הוראה שונות כגון: דיון בעל פה או עבודה בכתב, למידה יחידנית או למידת עמיתים.
- התאמת השאלות לאוכלוסיות התלמידים השונות.

אסטרטגיות נדרשות - המלצות להוראה

חלק זה כולל את אסטרטגיות הקריאה שיידרשו מהקוראים והוא מונה את מוקדי הקושי בהם השאלות מטפלות.

הדגמים הם כלים בידי המורים לעודד הלך רוח רפלקטיבי וביקורתי אצל התלמידים לגבי תהליכי הקריאה שהם עוברים. מורים גם יכולים להסתייע בשאלות ובהמלצות להוראה כדי לעזור לתלמידים להתמודד עם משימות קריאה, כולל בסיטואציות של הערכה.

ממדי הבנה, הישגים נדרשים וציוני דרך

השאלות מכוונות לקדם אסטרטגיות קריאה, מיומנויות וידע לשוני הקשורים לממדי הבנה השונים. ליד כל שאלה מצוין מה היא בודקת, לאילו ממדי הבנה היא מתייחסת, ולאילו ציוני דרך היא מכוונת מתוך ההישגים הנדרשים בתכנית הלימודים בחינוך לשוני. מורים יעזרו בחלק זה כדי לאתר קשיי הבנה אצל תלמידיהם ולתכנן את ההוראה לפיהם.

מיפוי השאלות על פי ממדי הבנה

מיפוי השאלות מציג תמונה כוללת על רכיביהם השונים של ממדי הבנה שאליהם מתייחסות השאלות השונות בטקסטים שבדגמים. מורים יוכלו להיעזר במיפוי כדי להתמקד בממדים או ברכיבים מסוימים של הממדים, במהלך ההוראה לפי צרכי התלמידים.

אודות

מרכזת הפיתוח: רחל גרבר

צוות כתיבה: דליה הלוי, דבורה קיי, יעל נדלר, אפרת דורות, חגית אהרונוף, דינה וולף

יו"ר ועדת ההיגוי וייעוץ מדעי: פרופ' עילית אולשטיין

עריכה ועיצוב של הגרסה המתוקשבת: אפרת דורות, שלי אהרון

עריכה לשונית: ליאורה הרציג

קראו והעירו חברות בוועדת ההיגוי ובוועדה המלווה את פיתוח הדגמים:

נאוה סגן - מנהלת האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
צופיה יועד - סגנית מנהלת ומנהלת גף תכנים באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

מזל שיניאק – מפמ"ר עברית

לאה אחי-מרים – מנהלת המחלקה למעורבות חינוכית, האגף לחינוך יסודי
ראודה כרייני – מרכזת אשכול רוח במגזר הערבי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

אתי בוקשפן – מדריכה ארצית, אחראית על הטמעת תכנית הלימודים בחינוך לשוני,
האגף לחינוך יסודי

אנה טרפיקנט – מדריכה, מחוז תל אביב

תודות לחברים מהאגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים: ד"ר יהושע רוזנברג, ד"ר פנינה שירב,
מינה הוכברג, דרורה ועדיה ושרית רביד, על ההקשבה ועל העצות הטובות.

טיפול בזכויות יוצרים: ז'קלין אגם

© כל הזכויות לטקסט **עצת החמור** שמורות לאקו"ם ולעורך שלמה אבס.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך התרבות והספורט.